

EESTI KUNSTIAKADEEMIA

Vabade kunstide teaduskond

Graafika õppetool

Ats Nukki

MÄLETAMINE JA IDENTITEEDI FRAGMENTAALSUS

Magistritöö

Juhendajad: Andres Tali, MA

Konsultant: Oliver Laas, MA

Tallinn 2015

Sissejuhatus

1. Identiteet ehk Minapilt.....	5
1.1. Isiksuse definitsioon.....	6
1.2. Minapildi kujunemine.....	7
1.3. Virtuaalsed kujundajad.....	8
1.4. Omaduste tähtsus meie isiksuses.....	9
2. Mälu.....	11
3. Tekkelugu.....	12
3.1. Kogumine, sorteerimine ja äraviskamine.....	12
4. Foto kui mineviku rekonstrueerimise vahend.....	14
4.1. Kadumine.....	15
4.2. Esimene surm läbi isikliku kogemuse.....	15
4.3. Mälestuse surm.....	16
4.4. Isiksuse kujutise lõplik surm.....	17
5. Magistritöö praktilise osa kirjeldus.....	18
Kokkuvõte.....	19
Kasutatud kirjandus ja allikad.....	20
Summary.....	21
Loomingulise projekti dokumentatsioon.....	23
CV.....	33

Sissejuhatus

Käesolev magistritöö osa on iseseisev loominguline projekt, mida saadab projekti temaatikaga suhestuv, seda täiendav ja selgitav viidetega varustatud tekst.

Magistritöö teoreetilise osa eesmärk on tutvustada ja lahti mõtestada isiksust, kui kujundit inimteadvuses, mille üheks lähtepunktiks on individuaalne mälu. Mälu ja inimteadvuse varjatud küljed on mind huvitanud juba mitu aastat ning kajastunud erinevates vormides ka minu kunstipraktikas. Püüan kirjeldada ja uurida oma töös seda, kuidas tekib inimteadvuses mälu, mis toetub isiksuse identiteedile. Kuidas see on kujundanud minu loomingut ja elu poolt seatud valikuid.

Konkreetselt uurimusobjektiks olen valinud lahkunud perekonnaliikme – enda vanaisa, kes kui persoon minu mälus põhineb minu tõlgendusel juttudest ja meenutustest, mida ma olen kuulnud oma vanaemalt. Eesmärgiks on välja tuua see, kuidas tema minu elu on muutnud läbi oma tegevuse ja käitumise. Fragmentaalsete mälestuste tõttu toetun oma praktilises magistritöö osas oma pereliikmete jutustustele ja mälestustele ning ka oma mälestustele, kuidas mina mäletan oma vanaisa ja mille põhjal ma teda tundsin kui minule lähedast inimest. Kas ma tegelikult üldse tundsin oma vanaisa?

Mind on alati huvitanud see, kuidas mõjutavad inimese arengut tema lähedaste inimeste jutustused ja seigad elust, mis on juhtunud mõne teise inimese elu jooksul ning kanduvad edasi läbi fotode, kandes endas edasi teda ümbritsenud inimeste ja nende poolt räägitavat informatsiooni.

Oma magistritöö teoreetilise lühiuurimuse olen jaganud viieks peatükiks, milles toetun ka viiteliselt tuntud teooriatele ja mõtetele inimese isiksuse tekkest, selle terviku kujunemisest ja mälu kujunemisest sidudes seda teemat fotokujutisega. Esimeses peatükis kirjeldan ja kaardistan isiksuse „minapildi“ alglatteid ja kujunemisviise. Teises peatükis kirjeldan mälu mõistet ja peatun selle kujunemisel. Kolmandas peatükis kirjeldan oma „minapildi“ ja selle tekkelugu läbi oma isikliku kogemuse.

Neljandas peatükis loon sideme, kirjeldan Christian Boltanski mõtete põhjal inimese mälu ja fotode suhet ning analüüsin selle suhte kadumist ajas. Püüan lahti mõtestada põhjust, mille tõttu kaob fotolt isik ja informatsioon. Viiendas peatükis kirjeldan oma magistritöö praktilise osa teostust.

1. Identiteet ehk Minapilt

Oma magistritööd alustades seadsin esialgselt endale kindla eesmärgi uurida nn „varju“ mõistet inimteadvuses ning selle väljendumist inimtegevuses. Kuid teostades oma uurimustööd jõudsin ma arusaamale, et „Vari“, mida ma nii väga tahtsin esile tuua ja uurida ei ole nii oluliselt seotud psühhoanalüüsist tuntud teooriaga, mille töötas välja Carl Gustav Jung. „Vari“, mida ma siinkohal silmas pean on see, mis kirjeldab pigem isiksuse kui isiku identiteedi ja selle moodustumise küsimust (Jung 1958: 228). „Vari“ on osa inimidentiteedist, see on osa „Minast“, milles peegeldub minu lähedaste identiteet ja olemus. Järgnevas tekstikäsitluses olen loobunud sõnast „Vari“ ja asendanud selle mõistetega „isiksus“ ja „mälu“.

„Me oleme „puzzle“, mis on kokku pandud kõikidest nendest inimestest, kes on elanud enne meid, nii füüsiliste eripärasuste tõttu, kui ka nende isikute lähedal olnud inimeste mälestuste kaudu. Vanaisa lõug ja vana-vanaonu silmad ning vana-vanaema kõrvad.“ (Christian Boltanski, 2011).

Lisaks kõigele sellele, mis väljendub inimese välimuses (geneetiline kood), võib luua sideme inimese isiksuse kogemuste ja iseloomuga (mäletuste mõju inimese isiksuse kujunemisele). See kaksiktervik on just kui peegeldus või osaline imitatsioon sellest, kuidas mõjutab see inimese mälu, kogemusi ja tegevust.

Isiksuse identiteeti saab lahti mõtestada järgnevalt. Filosoofias on identiteet (ladina *identitas* - "samatus, samasugusus") mistahes asja suhe iseendaga. Inimesega seoses on filosoofiliseks küsimuseks eelkõige indiviidi identiteedi püsivus ja muutuvus ajas. Identiteet on omaduste hulk, mis teevad subjekti unikaalseks võrreldes teiste subjektidega ehk inimeste ja nende isiksustega. Samuti saab isiku identiteeti käsitleda kui teadmist endast sotsiaalsetes olukordades ja suhetes. Identiteet ehk enese määratlemine ja inimese „Mina“ kujunemine on elukestev tegevus.

1.1. Isiksuse definitsioon

Isiksus on isikule omased tunde-, mõtte- ja käitumismustrid, mis on isikut iseloomustavate ja eristavate psüühiliste omaduste summa.

Isiksuse mõiste all mõistetakse enamasti isiku püsivamaid omadusi nagu isiku vajadused, isiku temperament ehk tüüpiline käitumisviis, isiku võimed (nii psüühilised kui füüsilised võimed), isiku harjumused ja hoiakud kui ka isiku väärtushinnangud ja tema teadlik minapilt. Neid nimetatakse sageli inimese isiksuseomadusteks. Seega võib isiksuseks nimetada kõigi isiksuseomaduste kogumit, mille all mõistetakse isiksuse omaduste struktuuri, kus osad isiksuse ühed omadused on paremini arenenud kui teised.

Minu arvates võiks eelnevat võrrelda isiku identiteeti ja isiksuse kujunemist tõmmates kujundliku paralleeli raku ja organi vahel ehk protsessiga, kuidas üksikud rakud moodustavad organi. Kuidas sellest moodustub ja tekib isiksuse tõelise „Mina“ tervik. Inimesed näitavad oma tõelist „Mina“ väga vähesel määral ja loovad enda ümber illusoorse kesta, mille kihid moodustavad tema igapäevased tegevused. Näiteks see, mida iga isik ja „Mina“ peab oma alalhoiuks oma sotsiaalses keskkonnas tegema, selleks, et olla ühiskonnas aktsepteeritud teiste isikute poolt. Sarnaselt mõjutavad ja kujundavad seda teised inimesed, kes asuvad isiku kui kujuneva isiksuse - subjekti siseringis. Need on eelkõige perekond ja sõbrad, kes mõjutavad algselt ja isiku kui indiviidi isiksuse teket ja tema „Mina“ terviku arengut edaspidises elus.

Inimese enda isiksust saab tõlgendada igapäevases tähenduses kui miskit, mis on meil kõigil mingil määral olemas, või veidi äärmuslikumalt sõnastatult, see ongi see „midagi“, mis meil kas on või ei ole. (Strongman, 2008: 183-184) Kui lihtsustada antud kontseptsiooni, siis tegemist on inimese olemusega – omadused, mis moodustavad ja muudavad inimese selliseks nagu ta on. Kuigi igaüks meist on ainulaadne, on meil inimestena olemas ka üldised omadused, mis eristavad meid üksteisest ning meie kõrval eksisteerivatest liikidest. Nende omaduste keerukused on meis üsna sügaval peidus ja nende põhjuseid on raske kindlaks määrata (Strongman, 2008: 183-186).

Isiksuse määratluse alla kuulub ka Freudi „Mina“ teooria, mille väitel koosneb inimese isiksus kolmest energiasüsteemist ehk küljest - id, ego ja superego (Žižek, 2006) Huvitava näite on toonud filmimeediumist Slavoj Žižek, kes on tõmmanud Freudi teooriaga paralleeli tuntud Ameerika tegelaskujudele „*The Three Stooges*“ - Moe, Larry and Curly. Kolme tegelaskuju näitel on Žižek kirjeldanud Sigmund Freudi ideed. Id (Curly) kui midagi ja ka keegi primitiivset, bioloogilist, instinktiivset ja alateadlikku, kus domineerivad seksuaalsed ja agressiivsed impulsid, soovid ja fantaasiad. Id sunnib meid rahuldama neid tunde ja soove, mida me ihaldame ning mis tegelikus elus ei pruugi olla kättesaadavad. See on piiratud vms (maailm kus me tahaksime olla). Larry ehk Ego ühendab meid reaalse maailmaga taltsutades seejuures omamoodi soovide- ja tungidemaailma ja reaalsuse. Moe ehk Superego on oma olemuselt Id-i vastand olles osa mõistusest, milles arvestatakse ühiskonna väärtushinnanguid – allutakse piirangutele (südametunnistus ja heakskiidu funktsioon). (Žižek, 2006)

Järgnevalt tekib küsimus. Kas meie oleme meie ise, või oleme me sõltuvad olukorrast? Kas Mina on mina või defineerib Mina olukorda? Teisisõnu, kas teil on isiksus teis olevate iseloomujoonte või omaduste tõttu või keskkonna mõjude tõttu? Vastus näib keeruline, kuid üldjoontes võib väita, et tegemist on kombinatsiooniga mõlemast. Kuid kuidas meist saab tervik? Kui vaadelda niiöelda „terviklikku“ inimest, kas sellele lisandub siis midagi enamat, kui lihtsalt terviku osade summa!? Meie enda arusaam oma minast on oluline just selles suhtes, kuidas me ise moodustame tervikliku inimese ehk siis oma terviku minapildi.

1.2. Minapildi kujunemine

Meie – inimesed, oleme universaalsed olendid või isemoodi „masinad“, kuid teistmoodi masinad, kui need mida me oleme harjunud igapäevaselt kasutama. Lastena ja teismelistena ning isegi täiskasvanutena me kopeerime ehk ahvime oma tegevustes teisi meile meeldivaid isikuid. Me teeme seda, kas tahtmatult või automaatselt, sisestades oma repertuaari igasuguseid fragmente teiste inimeste käitumistest. Siinkohal silmas pidades just neid käitumismustreid nagu eneseväljendus, kehahoiak, kõnemaneeer, soovid, hirmud, ideed,

stiil jne. Meie kõik oleme huvitavad kollaažid, sest me võtame omaks teiste inimeste harjumused ja ideed, nende stiili, veidrused, kõnemaneeeri, nende ootused ja hirmud. (Hofstadter, 2007: 285)

Ma mäletan, et oma varajases elueas matkisin sageli tegevusi, kus miski oli mulle teiste inimeste juures meeldinud. Mäletan, et võtsin selle oma repertuaari või vähemalt püüdsin seda teha.

Võrdluse selles osas saab tuua ka kunsti tegemisel. Alguses katsetatakse ja proovitakse ning püütakse jäljendada mõne oma iidoli taiest – tema tehnikat, kadreeringut, kujutatud objektide tõepärasust jne. Kui kõik õnnestub, siis tundub see olevat midagi, mis tundub puhtalt „sinu enda“ poolt tehtud. Kuid tegelikult on see osa sinu poolt teostatud tegevusest, mille mõjutused on tulnud kelleltki teiselt.

Sarnaselt käituvad ka ideed, mis tekivad inimese enda mõtetes. Meie ideed on kooslus fragmentidest, mida me oleme kogenud ja kuulnud varasemalt. Need fragmendid tulevad meie vanematelt, vanavanematelt, sõpradelt, õpetajatelt ja kes teab veel kust. Kõike, mida me teeme, on omamoodi modifitseeritud laenamine teistelt, kes on olnud meiega kontaktis – kas „päriselt“ või „virtuaalselt“. Tavaliselt on virtuaalsed mõjutused kõige sügavamad ja olulisemad.

1.3. Virtuaalsed kujundajad

Antud kontekstis on võimalik tõlgendada isiksuse virtuaalsete kujundajate all mõjutajaid, kes on reaalselt „elus“, kuid kellega üldjoontes kunagi kokku ei puutu või on nad juba surnud (inimese elu ajal või isegi peale seda). Samas võib virtuaalseks nimetada ka tegelasi raamatutest, telesarjadest või filmidest, kellega inimene on samastunud. Selle mõtte põhjal toon näite oma lapseeas, kus ma olin suur *action*-filmižanri austaja ja selle tulemusena sai läbi käidud mitmesugused võitluskunstitreennid. Nendeks inspiratsiooniallikateks olid võitmatu korralvur Walker, *badass* van Damme ja filmide poksiringist tuntud Rocky. Need on vaid mõned näited neist tegelaskujudest, kes tõid minus esile virtuaalse mõjutusfääri, kuid kindlasti neid on rohkem...ja kõiki tegelasi ma juba ei mäletagi.

Teiste sõnadega koosneb virtuaalne mõju laenatud kogemuste osadest, mis kuuluvad inimestele, keda inimene kunagi ei kohta näost-näkku (Hofstadter, 2007: 297-298). Ja päris kindlasti saab nimetada „virtuaalseteks“ mõjutajateks neid, kellega kunagi ei kohtu. Neid tegelasi võib nimetada näiteks fiktsionaalseteks tegelasteks ehk virtuaalseteks isiksust kujundavateks isiksusteks. Virtuaalne identiteet, on ehk osa inimese identiteedist, mida on mõjutanud need tegelaskujud, kes eksisteerivad meie teadvuses, kuid kellega me otseselt kokku ei ole puutunud, kuid kelle mõju on olnud inimese isiksuse kujunemisel märkimisväärne.

Eelpoolkirjeldatu võib tunduda võõras, kuid aja jooksul saab see üheks osaks meie „Minast“. Siinkohal ei saa arvata, et see, kellelt me midagi laenasime või omaks võtsime, ei ole seda ise kelleltki kopeerinud. Selle põhjal võib väita, et meie isiksus koosneb paljus osas teiste inimeste fragmentidest, mis on meie teadvusesse talletunud läbi füüsilise kontakti, vaatluse või virtuaalse tausta. Osad laenatud fragmendid on lihtsalt teistmoodi kokku pandud ja seeläbi tekib arusaam, et see ongi meie isiksus – see „Mina“.

1.4 Omaduste tähtsus meie isiksuses

Suur osa neist inimestest või persoonidest, kelle osad isikuomadused oleme oma teadvuses omandanud, ei ole mitte kunagi täielikult meie enda „Mina“ osa ja nende isiksuse tuum jääb üldjuhul puutumata ehk ei võeta päriselt osaks meie isiksuse osaks (Hofstadter, 2007:287).

Vaadates oma vanaisa poolt kogutud fotosid, mille abil püüdis ta jäädvustada seda elu, mida ta elas, mis on kohad, kus ta elas, inimesed, kes olid talle kallid, reisirid, mis sai sõpradega ette võetud ja inimesed, keda ta kohtas.

Tegevus, mis toimub inimese teadvuses või alateadvuses on keeruliste sümbolite kooslus, mis kandub kaugemale kui esialgu võib tunduda. Piltide ja juttude põhjal on meil võimalus elada korraks nende elu (virtuaalselt) ja tunnetada seda, kuidas me näeme maailma läbi nende silmade (mälestuste kaudu). Nõndaviisi võib tekkida tunne, et sisenetakse nende varjatud sisemisele territooriumile ja samas on nemad sisenenud „Mina“ siseterritooriumile.

Lähedaste inimeste puhul, kes meid mõjutavad, on mõju intiimsem ja suurem. Kui võtta aluseks eelpoolnimetatut, siis peab tõdema, et kõik isiksust kujundavad fragmendid ei ole esindatud võrdselt, vaid suurema sektori meie „Minast“ moodustavad meile meie „on“ ja „olnud“ lähedased inimesed.

2. Mälu

Mis on mälu? Kõige lihtsamalt on võimalik kirjeldada mälu funktsiooni kui organismi võimet omandada, säilitada ja väljastada kogutud informatsiooni. Mälu, olles osa isiku identifitseerumise protsessist, seob identiteedi kujunemise ajaloo ja vastupidi (Van Dijk, 2005; Kõresaar 2003, 9). Individuaalse ja kollektiivse mälu kontseptsiooni autor prantsuse sotsioloog ja antropoloog Maurice Halbwachs tõlgendas mälu kui mineviku kollektiivset rekonstruktsiooni. Mälu on alati selektiivne, kuna inividid mäletavad ja ühiskond määrab selle, mida mäletatakse, mis on mälestusväärne ja kuidas seda mäletama peab. See on Mälu suure M-tähega.

Mälu suure M-tähega ongi see kollektiivne mälu, milles toimub pidev dialoog erinevate aegade, reaalsuste, kogemuste-ja tõlgendussüsteemide vahel. Nii on kollektiivne mälu protsessuaalne ja dünaamiline, järjepidevust loov-, aja- ja kohaspetsiifiline (Kõresaar 2003, 10).

Christian Boltanski`lt tuleneb „väikese mälu“ idee, mis koosneb emotsionaalsest mälust, igapäevastest teadmistest, vastulauseks mälule, mis hakkab suure M-tähega, mis on olulisel kohal ja mida hoitakse isiku enda ajalooaamatutes ja fotoalbumites hetkejäädvustustena. See väike „mälu“, mis vormib indiviidi on äärmiselt huvitav, kuid samas äärmiselt habras ja kaob inimese surmaga. Isiksuse kadumine on võrdväärne unustamisega, mida on samuti raske mõista (Boltanski, 2004).

Nii on see nn „väike mälu“, mida me minevikust mäletame, seotud otseselt indiviidi enda kogemusega ja mäluga, mis töötleb ümber ja salvestab erinevaid sündmusi, kogemusi, emotsioone ning isikuid. Kirjalike allikate ja jäädvustatud fotode kaudu on võimalik taastada kadunud mälestusi erinevatest sündmustest ja isikutest, kes meid on minevikus ümbritsenud ja mõjutanud.

3. Tekkelugu

Minu magistritöö teema valik algas sellest, et hakkasin huvituma oma perekonna ajaloost ja sain aru, et ma tegelikult ei tundnudki oma vanaisa. Minu mälestused temast on vajunud unustusse ja meeles on alles ainult osalised detailid, millega soovisin taas tutvuda ja interpreteerida mälestusfragmente oma varalahnunud vanaisaga, et saada selle kaudu rohkem teada tema isiksusest ja tema elust.

Juhtudes kuulma Christian Boltanski huvitavat mõtet: „Inimene sureb kolm korda; esimene on bioloogiline surm, teine surm fotol ja kolmas kui fotol kujutatud inimest ei mäleta keegi – lõplik surm. (Boltanski: Väisänen 2015) Sellest mõttest lähtuvalt hakkasingi uurima oma vanaisa isiksust nähtud vanadelt perekonnaarhiivi fotodelt. Kuidas arenes see lugu, kirjeldab juba järgneva peatüki alalõik, mille koostas oma enda emotsionaalse kogemuse ja jutustuse näol.

3.1 Kogumine, sorteerimine ja äraviskamine

Ühel päeval külastasin ma oma Õismäel elavat vanaema. Ta oli parasjagu kodus ja toimetas toas ringi. Põrandal vedelesid lahtipakitud kilekotid, laual mitmed erinevad fotoalbumid, mis olid kappidest välja otsitud. Kui ma küsisin oma vanaemalt, millega ta täpsemalt tegeleb, siis jäi tema huultelt kõlama, et ta koristab. Kogu see lugu sai alguse sellest, et kunagi toodi minu vanaemale mitu kotitäit vanu mustvalgeid, fotolaboris ilmutatud fotosid, mis kuulusid kunagi tema onule. Ja seejärel viis üks mõte ja tegevus teiseni. Me hakkasime koos vanaemaga sorteerima fotosid, mida võiks säilitada ja mida mitte.

Ma istusin laua taha ja hakkasin lahtiseid fotosid sirvima. Neid vanu mustvalgeid fotosid lapates ja enda ette seosetult ladudes ei saanud ma jätta vanaemalt küsimata neid samu küsimusi, mida esitavad väikelapsed; “Kes see on?”, “Kus see pildistatud on?” jne. Ma tundsin suurt huvi just nende piltide vastu, mida ma polnud eelnevalt kunagi näinud või siis olin ma eelnevalt mulle näidatu unustanud. Minu küsimuste vastuseks kõneles vanaema igast pildist natuke ja just nii, nagu ta ise mäletas. Kuna tegemist oli tema enda nooruspõlve ja lapsepõlve piltidega, siis polnud väga keeruline neid fotodel jäädvustatud sündmusi taas

kord meelde tuletada. Kui me olime jõudnud nende fotodeni, kus oli jäädvustatud ainult minu vanaisa koos teiste minule tundmatute inimestega, ei osanud minu küsimustele vanaema enam mingit lugu jutustada ja kõlama jäid vaid üksikud fraasid ja nimedeta isikud. Need olid fotod, mis jäid aega, mil minu vanaisa polnud veel kohanud minu vanaema, mistõttu jäi minu vanaema jutt fotodel kujutatud isikutest lünklikumaks.

Ma jälgisin neid fotosid, millel oli jäädvustatud minu vanaisa. Vaadates neid pilte, tundus mulle minu enda vanaisa kuidagi võõras, kuid samas nägin temas ka natuke iseennast. Mind hakkas huvitama, minu vanaisa nooruses kogetud aeg ja selle tunnetus. Kahjuks ei osanud minu vanaema selle kohta eriti midagi rääkida ning ka mul puudus informatsioon sellest, millist elu minu vanaisa elas kui ta oli minu eas. Millegipärast, kui vanaisa veel elas, siis ta ei rääkinud mulle sellest perioodist mitte kunagi. Võimalik ka, et ma siis ei osanud tol hetkel temalt neidsamu küsimusi küsida. Ainukesed katkendid tema elust on tulnud läbi vanaema jutustuste, kes on pajatanud üksikuid hetki minu vanaisa minevikust. Seetõttu hakkas see konkreetne teema ja minu vanaisa fotodel jäädvustatuna mind huvitama. Ühel hetkel ma märkasin, et istun fotodega kuhjatud laua taga ja valin välja üha konkreetsemaid pilte, mis looksid tervikliku narratiivi minu vanaisa elatud elust. Fotodest loodud narratiiv kirjeldab isikut, mida ma endas siiani olen kaasas kandnud.

4. Foto kui mineviku rekonstrueerimise vahend

Ühelt poolt teadvustab foto vaatajale ainult seda, mida on sellel kujutatud. Teisest küljest aga midagi hoopis rohkemat, kui ilma fotot vaatamata mäletame. Foto, kui sündmus mis vaatleb ühelt poolt ajalugu iroonilisest vaatevinklist, teisalt vaatleb inimest, kelle enesetajumise hetk moodustub tarbimishetkedest. See on tulevik minevikus. Meile poolt fikseeritud sündmused, mis kujutavad meile tähtsaid paiku, sündmusi ja inimesi.

Vastavalt Thomas Ruffi arvamusele avaldab fotograafia vaatajale illusiooni reaalsusest, mis muudab võimatuks kogeda tänapäevast maailma läbi selle meediumi. Ruff väidab, et: „Fotograafia suudab reprodutseerida ainult asjade pealispinda. See, mida inimesed näevad on juba miski mis on nende sees.” (Ruff, 2003)

Sarnaselt on kirjeldanud ka Roland Barthes fotograafia olemust, mida on tüüpiliselt defineeritud kui otsest kontakti ühe või teise reaalsusevormiga, olemisvormile või tõe (Barthes, 1981: 4).

Seega asub foto vaatajale siin ajas inimesele, kes on jäänud hiljaks. Vaatajale tundub, et ta jõudis kohale peale sündmust. Nii tekivad vaatajas küsimused; Miks on fotol jäädvustatud inimesed? ... Mis koht see on mida on pildistatud? ... Mis on juhtunud? ... Mis on pildil toimunud? ... Keda on fotole jäädvustatud?“ Need küsimused tekitavad foto vaatajale tunde, et sooviks näha kaugemale – pildi kahemõõtmelisest raamistikust kaugemale ja sügavamale, et kogeda ka protsessi ajalist hetke. Esmapilgul näeb vaataja fotol olevaid sündmusi ja inimesi, kuid samas tunnetab, et ei saa nähtust täielikult aru – puudub informatsioon ja emotsionaalne side.

Tekkiv vastuolu nägemise ja mittenägemise, arusaama ja arusaamatuse seoses, mille kummaline nihestus loob fotost visuaalselt teisiti tõlgendamise võimaluse, mille kahemõõtmeline ruum loob vaatajale üldise mõttesüsteemi ja ruumi tajumise raamid.

Minu praktilise magistritöö eesmärgiks on perekonnafotode näitel uurida foto erinevate koodide integratsioonist tulenevaid välju ning koodide koostoimel käivituvaid tähendusmehhanisme. Olen lähtunud järgnevast mõtteist, mida kirjeldab järgnev.

Meediumi vormi ja võimaluste konstitueerivad elemendid ei ole hägustunud nn “loomuliku” ja “vahendamata” kujutamise müüdi poolt, mis saadab fotomeediumit alates

selle leiutamisel 19. sajandil. Lister väidab, et digitaalne kujutis vabastab foto seostest sotsiaalse reaalsusega ning kujutist toodetakse ja tajutakse eraldiseisva (virtuaalse) reaalsusena. (Lister1997: 263).

Muutes fotosid, mis on kogutud perekonna arhiivist, kaob originaalsest pildist äratuntav subjekt ümara ringvarju näol. See kujund pakub pildi infost alternatiivse kujutise. Kunstniku käsi, mis on virtuaalsel teel eemaldanud infokillu ning asendanud selle abstraktse ringikujulise kujutisega, loob originaalsest kujutisest hoopis teistsuguse infoallika. Piltidega manipuleerimise eesmärgiks on muuta selle olevat infot (osaliselt) tühjaks ja puudulikuks, millel puudub seos originaaliga ning millest jääb alles ainult kood. See võimaldab vaatajal tajuda jäädvustatud kujutisi ehk fotosid, võimaldades seda kõike vaadata läbi isikliku subjektiivse läätse. Seerias olevad fotod on valitud tavalistest, põhimõtteliselt igapäevasest elust, mis on jäädvustatud kui suveniirid olulistest hetkedest või sündmustest mäletamiseks meie endi elu.

4.1 Kadumine

Varasemalt kirjeldasin Christian Boltanski mõtet inimese kolmest surmast: „Inimene sureb kolm korda; esimene on bioloogiline surm, teine surm fotol ja kolmas kui fotol kujutatud inimest ei mäleta enam keegi – isiku ja isiksuse lõplik surm“. Millest siinkohal võtan uurimiseks esimese osa sellest ehk isiku bioloogiline surma. See pole miski muu, kui inimese füüsiline vananemine ja lõpuks tema siseorganite töö lakkamine. (Boltanski/Väisänen 2015).

4.2 Esimene surm läbi isikliku kogemuse

Kui olla enda vastu päris aus, siis mõte käia matustel on mulle alati tundunud võõrastav, sest surnu sängitamine maapõue näib mulle kui tema langetamine sügavasse, pimedasse ja külma sügavasse elavate inimkätega kaevatud süvendisse või teisisõnu „hoidlasse“, kus on pime ja külm. Kuid see on nii ainult elavate silmis. Matmine on kui rituaal, millest saavad osa ainult need, kes füüsiliselt ja vaimselt selle rituaali juures kohal on.

See osa matmisrituaalist - pisarad, head sõnad ning surnu teekonnale kolm peotäit mulda, on meie endi heade mälestuste soovid, mis saadavad lahkunu viimasele teekonnale.

Ma ise ei mäleta enam väga detailselt seda päeva, mil toimusid minu vanaisa matused. Sellest päevast olen näinud ainult tehtud fotosid. Oma alateadvuses olen selle kurva sündmuse enda alateadvuses alla surunud. Alateadlikult ma lihtsalt ei soovi seda päeva mäletada. Tähtis ja oluline inimene kaob ühte kaunistatud tühimikku. Ärasaatmiskõned, mis räägivad üldistavalt sellest, kes see inimene oli, kes temast maha jäid ja lõpuks mida ta oma elu jooksul korda on saatnud, kõlavad minu teadvuse jaoks kui mälestushetked selle surnud inimese elust.

Oma vanaisast ma ei teadnud väga palju ega saanud ka teada sellest kõnest, mis tol päeval ette loeti. Ka hiljem rääkides oma vanaemaga pole ma sellest palju teada saanud. Suhe, mis mul oli oma vanaisaga ei olnud väga tugev, kuigi ta oli alati minu jaoks olemas.

Kuid ma ei teadnud kunagi, milline ta oli noorena, millised olid ta unistused ja soovid. Kui rääkida tarkusesõnadest ja õppimist kogemustest, siis see on pagas, mis on minust kuidagi mööda läinud ning ainuke mälestus, mis on sellest ajast alles jäänud, on fotod ja lood, mida räägivad minu vanaema ja isa. Oma vanaisa poolse suguvõsaga olen kaotanud sideme alates sellest päevast kui me ta maha matsime. See lihtsalt juhtus niimoodi.

4.3 Mälestuse surm

Ma kujutan ette oma vanaisa sümbolit, mis aktiveerub perekonna arhiivifotosid vaadetes ning taaskord tekib side tema isiksusega. Milline oli tema kõnemaneeer, rahulik iseloom, jäärapäisus ja abivalmidus.

Olen teadlik, et fotode vaatamine ei too inimest füüsiliselt siia maailmasse tagasi, kuid võimaldab läbi jutu ja meenutuste kogeda tema metafüüsilist olemust – see on lõpp? Minu mälestus vanaisast, mida turgutavad fotod, on osaliselt õiged ja osalt mitte. Kirjeldades konkreetseid fotosid, kui tema kujutist pildil, kus figuur mida ta esindab, ei ole liikuv, ei too hetki esile, ei lahku ja liigu kuhugi – need on tuimalt kinnistunud (Barthes 1981: 57).

Tunnistades endale seda, et varasemalt ehk enne fotode vaatamist ja vanaema kirjeldust, ma ei tunnistanud endale seda, et vanaisa on tegelikult minu olemust nii palju mõjutanud, millest olen rääkinud eeltoodud kirjutatu osades. Arvamus sellest, et mina olen enda „mina“ identiteedi kontrollija ja looja oli minu poolt väär.

4.4 Isiksuse kujutise lõplik surm

See on „osa“, mille kirjutamine oli mulle küllaltki vastuoluline ja piinarikas. Pean tõdema, et teadmised fotograafiast ja selle filosoofilistest kontekstist ei ole minu täielikud ja põhjalikud. Olen oma töös toetunud põhiliselt kunstnik Christian Boltanski mõttele isiku kolmest surmafaasist, peab rääkima ka kolmandast surma faasist, milleks on siis niinimetatud „foto surm“ (Boltanski/Väisänen 2015).

Foto liikumatus tekitab segaduse kahe kontseptsiooni – reaalse ja elulise vahel. Tõestades, et objekt on olnud olemas kutsub fotograafia esile arusaama, et see on ka elus. Kui aga seda kontseptsiooni pöörata vastupidiseks, siis hägustub arusaam sellest, et fotol jäädvustatud objekt on juba olematuks muutunud ehk surnud. (Barthes, 1981: 79)

Barthese väitel peab Surm eksisteerima kuskil mõistena meie ühiskonnas. Kui Surm ei eksisteeri enam nii suurel hulgal religioonis, siis peab see kuskil oma eksistentsi leidma. Võimalik, et foto, millel on jäädvustatud mõne isiku surm, püüab samal ajal säilitada Elu (Barthes, 1981: 92).

Inimene sureb tegelikult lõplikult siis, kui elust kaovad isikud, kes fotol olevast isikust enam mitte midagi mäletada ei suuda.

5. Magistritöö praktilise osa kirjeldus

Seeria koosneb 10 fotost, mis on võetud perekonnaarhiivist. Neid fotosid on digitaalselt modereeritud. Tegemist on seeriaga, mis käsitleb ühe lähedase perekonnaliikme elu – lihtsat elu: selle varajasest jäädvustamisest kuni surmani.

Digitrükis valminud teosteseeria koosneb perekonna arhiivimaterjalil, mis on pildistatud aastatel 1950 – 2005. Nimetatud arhiivimaterjalist, millest enamus on fotod, millel on jäädvustatud minu vanaisa. Neist on valitud välja 10 fotot, mis on skaneeritud, suurendatud, kadreeritud ning digitaalselt manipuleeritud. Piltidest on moodustatud lühike narratiiv, mis võtab uurimise alla minu vanaisa elu; tema perekonna, lähedased, tegemised, hobid ja töö. Minu lõputöö konkreetsemaks ülesandeks oli uurida oma vanaisa elu, keda ma nii otseselt ei tundnud, kuna ta ei rääkinud endast väga palju. Piltide all olevad tekstid on kogutud jutuajamiste jooksul oma vanaema ja isaga, kes on minu viimane lähedane side oma vanaisaga.

Fotodelt on kaotatud üks osa informatsioonist, mis tavaliselt kuulub foto kõige olulisema infoallika hulka. Uuritav subjekt on kujutatud anonüümsena, sest konkreetsest isikust puudub täielik informatsioon. Kuna tegemist ei ole tuntud inimesega ja pigem on see seotud mälust tekkiva tühimikuga - informatsiooni puudumisega – otsustasin oma vanaisa näo kinni katta ümara kujutisega. Ringikujuline tühimik on asetatud tema näo kohale, sest nägu ei räägi selle inimese eest, vaid kirjeldab emotsiooni ja aega. Ringikujuline "void" muudab pildil oleva subjekti ebaisikuliseks ning võimaldab vaatajal tajuda hetke spetsiifilist informatsiooni.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärgiks seadsin ma endale läbi foto uurida oma lähedase inimese isiksust läbi fotograafia vormi ehk arhiivifoto kaudu. Materjali kogusin kokku oma perekonna fotoarhiivist. Minu enda fragmentaalsete mälestuspiltide tõttu on minu isiklikud mälestused oma vanaisast peaaegu hääbunud ning alles jäänud vaid kõige eredamad ja kurvemad mälopildid. Seetõttu toetusin vanaema poolt mulle jutustatud lugudele ja meenutustele, mis kirjeldasid minu vanaisa elu.

Minu eesmärgiks oli luua oma vanaisa elust lühinarratiiv fotode põhjal, kus ta on jäädvustatud erinevatel ajahetkedel, mis põhinevad tegelikel sündmustel ja mälestustel. Modereerides neid fotosid, püüdsin kõrvale hoiduda eksitavatest ja ebatõestest mälopiltidest. Fotodest koosneva loo eesmärgiks oli tuua läbi sümboli ja fotol kujutatavate lugude kaudu välja oma vanaisa isiksus ja identiteet.

Fotod, mille ma valisin seeriasse on seotud ühelt osalt minu enda mälu fragmentidega meenutused minu lapse-ja nooruspõlvest ning millise mulje oli mulle jätnud, kui ta veel elus oli. Eksponeeritud fotodele on lisatud juurde tervikpildi loomiseks ka needsamad mälestuslood, mida ma enne seda olin kuulnud oma vanaemalt. Kuuldud lood on kui mälu (nii väikese kui ka suure tähega), mis on kokku põimitud fotodel jäädvustatud sündmustega.

Fotodelt on kaotatud info, mille eemaldamisel avaneks vaatajale rohkem informatsiooni selle isiku kohta, kes on fotol veel mõnelegi elavale äratuntav. Minu magistritöö praktilise osa eesmärgiks ei olnud selle konkreetse inimese loo jutustamine, vaid pigem eesmärk võtta fotol kujutatud subjekt kui „Vanaisa“, kes sümboliseerib anonüümset isikut ühiskonnas, sest see „vanaisa“ on olemas meil kõigil - väljendudes meile niinimetatud eeskujuna või mõjutajana.

Põhjus miks keskendusin fotodele oma vanaisast on see, et tahan teda mäletada, kuid samas püüan ka vabaneda nendest mälestustest ja sellest virtuaalsest mõjutajast, kelle roll minu olevikus pole võimaldanud mul olla mina ise.

Kasutatud kirjandus ja allikad

- Jung, Carl Gustav. (1958). Tänapäeva müüt: asjadest, mida nähakse taevas, Tlk. Mati Unt, Tallinn: Vagabund [1995] lk. 228-229.
- Strongman, Kenneth T. (2008). Psühholoogia igapäevaelus: teejuht algajale, Tlk. Ellen Suits, Tallinn: Pegasus [2009] lk. 183-186.
- Žižek, Slavoj. (2006). The Pervert's Guide To Cinema. kasutatud 05.05.2015
- Hofstadter, Douglas R. (2007). I Am a Strange Loop, New York: Basic Books [2007], lk. 280-298.
- Van Dijk, Teun. A. (2005). Ideoloogia. Multidistsiplinaarne käsitus. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kõresaar, Ene. (2003). Mälu, aeg, kogemus ja elulooürija pilk – Mälu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive. Tartu: Studia ethnologica Tartuensia, nr.6.
- Burke, P. (2003). Ajalugu kui ühiskondlik mälu.–Vikerkaar, 10 -11, 69-83.
- Barthes, Roland Camera Lucida: Reflections on Photography, New York: Hill and Wang [1981]
- Lister, Martin (1997). Photography in the Age of Electronic Imaging — Wells, Liz (ed.), Photography: a Critical Introduction. London; New York: Routledge, 249–291.
- Väisänen, Iikka (2015). isiklik jutuajamine ja meilivestlus ajavahemikul 21.04.- 27.04.2015

Internetiallikad

Boltanski, Christian (2004). artikkel

<http://www.staff.amu.edu.pl/~ewa/Caines%20on%20Boltanski.pdf> - vaadatud 02.05.2015

Boltanski, Christian (2011). E-flux artikkel

<http://www.e-flux.com/announcements/christian-boltanski-5/> - vaadatud 01.05.2015

Ruff, Thomas. (2003). Photography in Focus - The deadpan images created by Thomas Ruff – of nameless individuals and equally anonymous places – are masterpieces of austere neutrality. - The Telegraph, autor Richard Dorment – veebiväljaanne, vaadatud – 30.04.2015

<http://www.telegraph.co.uk/culture/3595514/PHOTOGRAPHY-IN-FOCUS-The-deadpan-images-created-by-Thomas-Ruff-of-nameless-individuals-and-equally-anonymous-places-are-masterpieces-of-austere-neutrality.-By-Richard-Dorment-Now-for-something-completely-indifferent.html>

Summary

The aim of my thesis is to introduce the theoretical part of my master's degree art project. I wanted to get a better understanding of the individual human consciousness, which is the starting point of individual memory and the collective memory. Memory and hidden aspects of human consciousness have been a point of interest for me for several years and also have been reflected in various forms of my art practice.

My art project is trying to describe the process how memories in human consciousness are reflected on a personal level – are the memories your or part of somebody else. How it has shaped my creativity and art practice and also my choices in life. I have always been really interested in how our loved ones influence our development and how the personal stories and recollections at some point become part of our memory and due to that – a part of us.

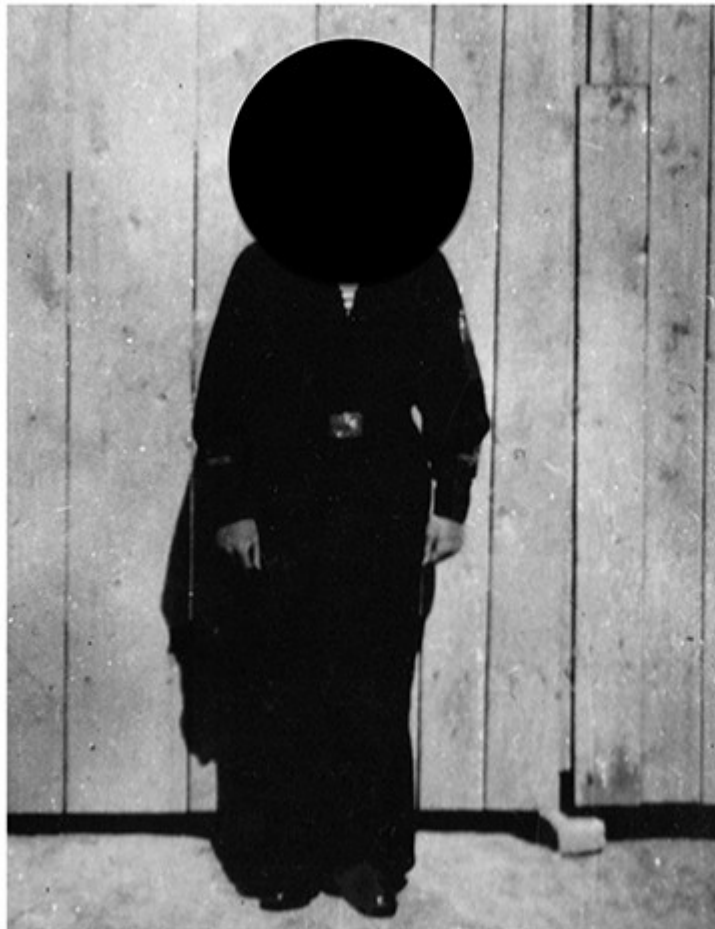
The object of my study that I have chosen was a family member, my grandfather, who had died almost 10 years ago. A person in my memory, who I can recall only by the stories and recollections based on what I have heard from my grandmother. The goal of my project is to rely on my individual memories and on also on my grandmothers recollections and personal stories. With that gathered information what I process through the images from our family archive I hope to understand more about my grandfather and how he has influenced my life so far and the future to come. The main question is that – Did I really know my grandfather at all?

My practical part of the masters's thesis consist of a photo series of 10 pictures of a close family member and the photos have been taken from my own family photo-archive. Of these, 10 selected photographs I have re-scanned, enlarged, framed and digitally manipulated them. Images formed a short narrative that shows the short life of my grandfather and examines his family, relatives, hobbies and work. The point of my thesis was to investigate a subject and his life.

Chosen photographs have lost the most important information source that they should hold and what typically is included on a photo. The subject of my “Grandfather” is shown without a face because of the lack of information on the specific person. Since a lot is not known of that person and most of what is known consists of bits and pieces of my own memory and stories and recollections of others. I decided to cover his face with a round shaped “void” an emptiness or lack of information.

Due to that the photograph itself becomes the subject and the individual on the picture becomes a part of the general information, a “code” of the photograph. This makes it impersonal, and allows the viewer to perceive the informational code on the specific picture.

Loomingulise projekti dokumentatsioon

Fotol on minu 16-aastane vanaisa.
Ta oli ules kasvanud Kaapsalus -
mere ääres. Vanaisa kandis koolis
meremehemundrit ainult esimesel
kooliaastal. Hiljem mitte kunagi.
Tema triibulised särgid on tänaseni
vanaema kapis. Imelikul aga ma ei
teadnudki seda oma vanaisast.

1. Vanaisa meremehemundris, 50x70cm, digitrükk, 2015

Sellel fotol on minu vanaisa koos
õe ja isaga oma lapsepõlvkodus.
Neil oli suur perekond. Kokku 11
last. Minu vanaisa oli lastest
kõige vanem. Ma ei ole neid kunagi
oma elu jooksul näinud. Võimalik,
et ma lihtsalt ei mäleta. Peale
oma ema surma kolis minu vanaisa
Tallinnasse.

1. Perekond 1, 50x70cm, digitrükk, 2015

Vanaisa ei olnud kunagi selline
nagu tema isa. Napsu ta ei võtnud
peaaegu mitte kunagi. See tekitas
temas vastikustunnet. Ta armastas
ainult ühte naist.

1. Pole selline..., 50x70cm, digitrükk, 2015

Fotol on minu vanaisa oma ema, õdede ja vendade haudadel. Vanaisa ema suri vähkitema õed ja vennad kodus. Ime, et nii raskest majanduslikust olukorrast neid nii palju ellu jäi. Viimati küllastasin nende haudu kui ma olin veel väike. Vanaisa ei rääkinud sellest mitte kunagi.

1. Perekond 2, 50x70cm, digitrükk, 2015

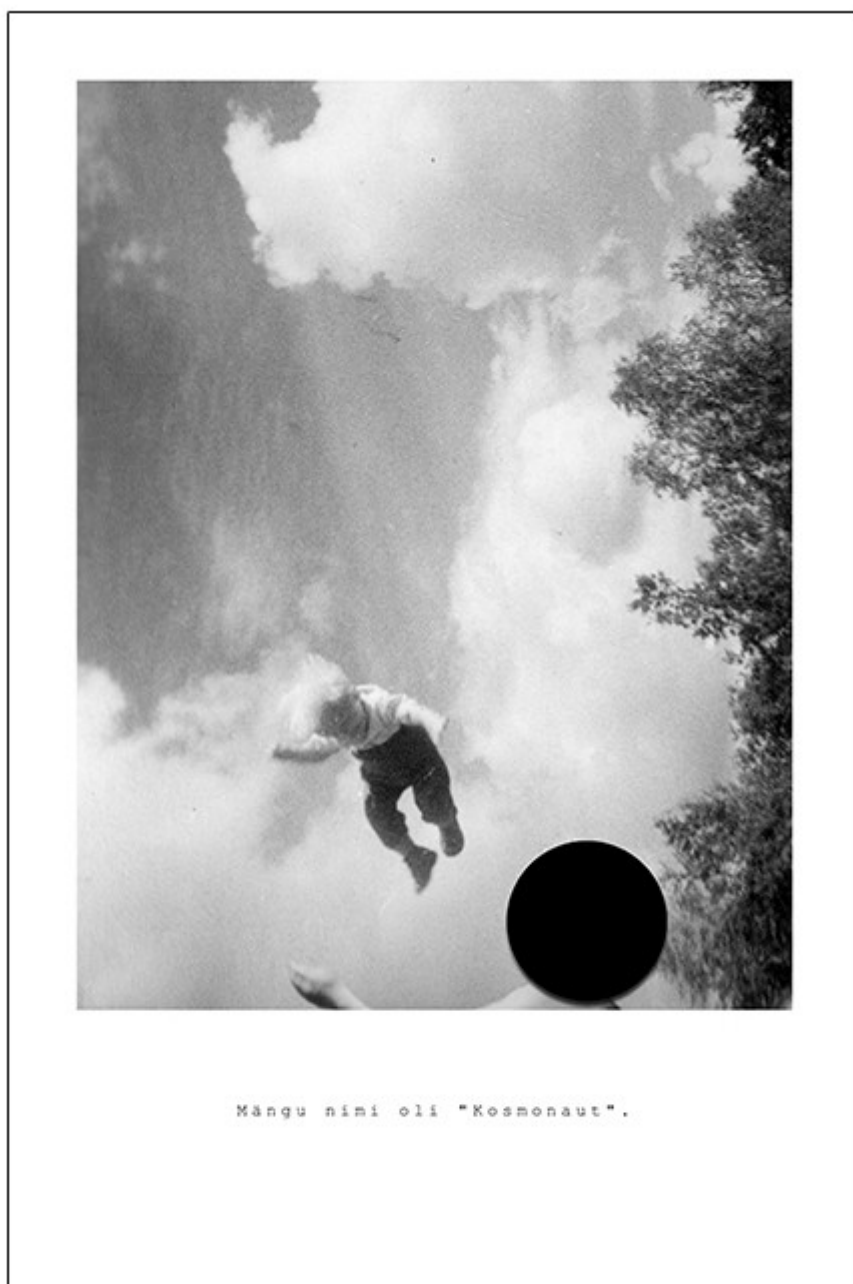

1. Koosviibimine, 50x70cm, digitrükk, 2015

Pildil viskab vanaisa minu 2-3
aastast isa õhku. See oli mäng.
Isale meeldis see pööraselt ja
seetõttu tehti sellist loollust.

1. Mäng, 50x70cm, digitrükk, 2015

1. Kosmonaut, 50x70cm, digitrükk, 2015

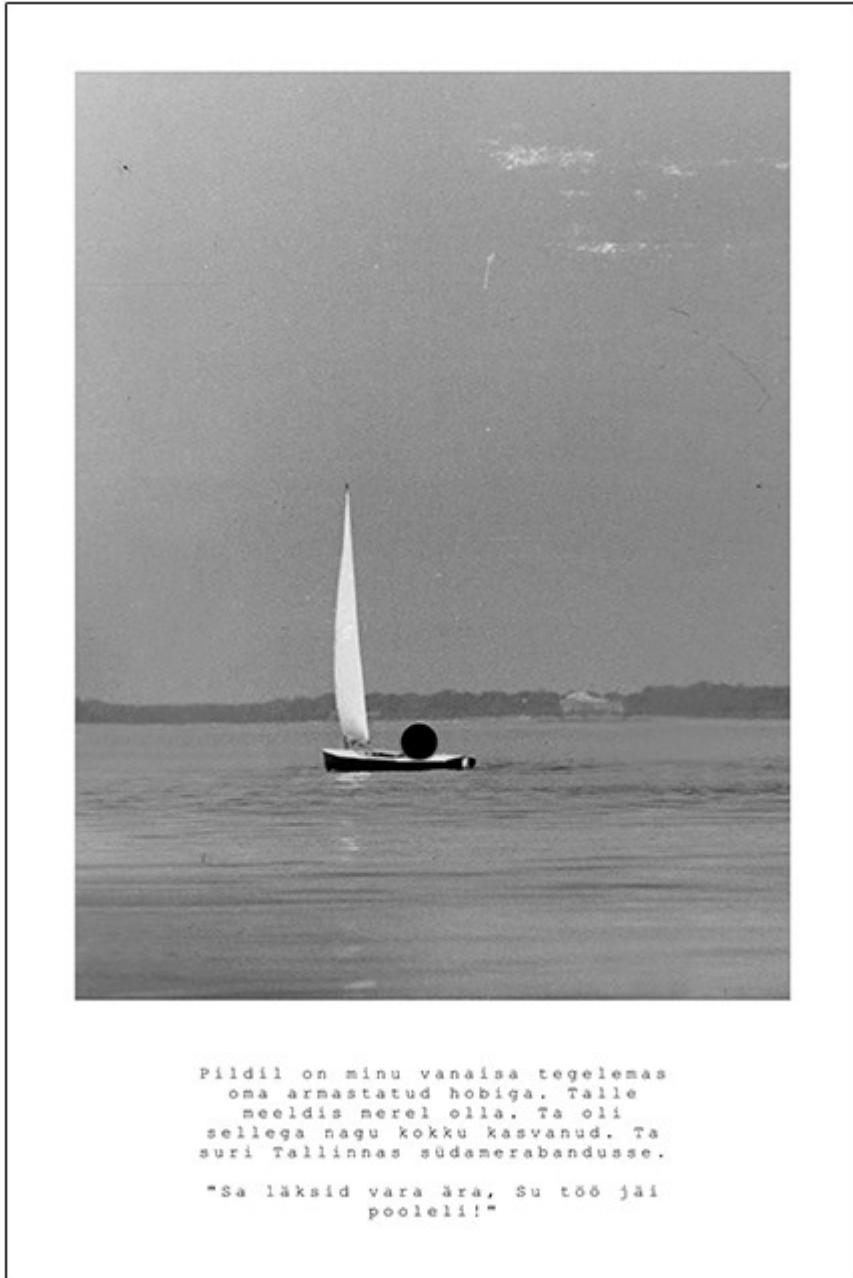
Selle foto tegi minu vanaema.
Tegemist ei ole matkarajaga.
Matkamas selliste riietega ei
käidud. Kuskilt tuldi aga päris
kindlalt ei tea keegi. Nad käisid
tihti koos jalutamas ja matkamas.

1. Rändamas, 50x70cm, digitrükk, 2015

Fotol aitab Vanaisa lahkunut
sängitada. Ta on sellel pildil
abielus ja ühe lapse isa.
Inimesed on kurvad.
Ma ei tunne ära ühtegi nägu.

1. Hauda kaevamas..., 50x70cm, digitrükk, 2015

1. Läksid liiga vara..., 50x70cm, digitrükk, 2015

Ats Nukki

Sündinud 24.09.1988.aastal

Elab ja töötab Tallinnas

e-mail: ats.nukki@artun.ee, ats.isaac@gmail.com,

telefon: +372 55970338

koduleht: <http://atsnukki.weebly.com/>

Hariduskäik:

2012 - ... Eesti Kunstiakadeemia, magistriõpe, vabade kunstide teaduskond, graafika
õppetool

2008 - 2012 Eesti Kunstiakadeemia, bakalauruseõpe, vabad kunstide teaduskond, graafika
õppetool

Isiknäitused:

2015 - „Ekslevad varjud“, Eesti Suursaatkond Helsingis

2014 - „Subtract“, Draakoni galerii, Tallinn

Grupinäitused:

2015 - „Musta ruudu metamorfoosid. Malevitši tõlgendused Eesti kunstis“, Kumu
kunstimuuseumi graafikakabinet, kuraator Elnara Taidre, Tallinn

2015 - „20:84“, Eesti Kunstiakadeemia graafika osakonna ühisnäitus, kuraatorid Mari
Prekup, Ats Nukki ja Ede Raadik, Hobusepea galerii, Tallinn

2015 - „LOADING>100%“, Eesti Kunstiakadeemia magistrantide ühisnäitus, kuraatorid
Andres Tali ja Indrek Grigor, Tartu Kunstimaja

2014 - „Eskiisid“, graafikaosakonna MA I kursuse tudengite ühisnäitus, kuraator Jaanus
Samma, Raja galerii, Tallinn

2014 - „Kadunud kinos“, graafikaosakonna MA I kursuse tudengite ühisnäitus, Parikaste
Maja, Tallinn

2014 - „Raamatud!/Books!“, Eesti Kunstiakadeemia tudengite projekt, kuraator Kaspar
Tamsalu ja Marko Mäetamm, Hobusepea galerii, Tallinn

2012 - „Fopaa“, Rühmitus Siht, Hobusepea galerii, Tallinn

- 2012 - „SOUNDS LIKE REVOLUTION”, Tallinna IV Joonistustriennaal, kuraator Mariliis Oksaar, Von Krahl, Tallinn
- 2012 - „Sisu”, rühmitusega SIHT, Printmaking IN festival, Pärnu
- 2012 - „Graafikamapp KULDAEG”, Jõhvi Kunstikool, Jõhvi
- 2011 - „KULDAEG”, Toompea lossi kunstisaal, kuraator Urmas Viik, Tallinn
- 2011 - „For Love Not Money. For Beginners.”, East Galerii, kuraatorid Jaanika Okk, Mari Prekup ja Britta Benno, Tallinn
- 2011 - „For Love Not Money:Global Mail Art Collaboration”, KUMU kunstimuuseum, Tallinn
- 2011 - „Siht”, rühmitusega SIHT, Printmaking IN festival, Pärnu
- 2011 - „Kuldaeg”, Printmaking IN festival, kuraatorid Eve Kask ja Urmas Viik, Pärnu
- 2010 - „Mütoloogilised loomad”, Lihula mõis, juhendaja ja kuraator Maiu Rõõmus
- 2010 - „lus sisutus”, Galerii Metropol, juhendaja ja kuraator Mari Prekup, Tallinn
- 2009 - „EU!” Galerii 008, juhendaja Urmas Viik, Tallinn
- 2009 - „Kriis”, Rotermanni Keskuse aatrium, kuraatorid Liisi Eesmaa ja Liisa Kivi, Tallinn
- 2008 - „Mütoloogilised loomad“, juhendaja ja kuraator Maiu Rõõmus, Draakon galerii, Tallinn

Projektid:

- 2011 - „Purk“ - plakatid avalikus ruumis, rühmitus SIHT, Tallinn
- 2011 - „Olukord on S**T, kuid see on meie tuleviku väetis“, Rüütelkonna hoone, TASE näitus, Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn
- 2011 - Siht plakatid avalikus ruumis, rühmitusega SIHT, Tallinn
- 2011 - KUMU aktsioon „For Love.Not Money“, KUMU kunstimuuseum, rühmitus SIHT, Tallinn
- 2011 - Interaktiivse skulpturaalse trükipressi leiutamine, juhendaja Eric Fuertes, XV Tallinna Garafiatrienaali avamisperformance, Tallinn
- 2011-2009 - „For Love Not Money. Global Mail Art Collaboration“, juhendaja Eve Kask, Kumu, Tallinn
- 2010 - „Kraam“, ±2 Chelsea College of Art&Design ja Eesti Kunstiakadeemia vahetus programm juhendajad Eve Kask, Emily Artinian ja Wendy Carlton-Dewhirst
- 2009 - „Toit“, ajaleheprojekt ERASMUS programmi vahetusõpilastega, juhendaja Eve Kask, Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn
- 2009 - Muhu Noortekeskuse seinamaal, Anna-Liisa Rajamart, Nora Särak, Liina Loper,

Gudrun Heamägi ja Silvia Mallene

Rühmitused:

2011 - rühmitus SIHT - Aap Kaur Suvi, Ats Nukki, Berit Pajula, Liina Loper ja Mariliis Oksaar

2010 - „Not Now I am Busy” - Anna-Liisa Rajamart, Ats Nukki, Nora Särak ja Liina Loper

Performance'id:

2010 - „Kaevurid”, rühmitusega „Not Now I am Busy”, Maikellukese päevad, Kanuti Gild saal, Tallinn

2010 - „Eyjafjallajökull”/„Divearse Universe”, rühmitusega „Not Now I am Busy”, Tallinna Lennujaam

2010 - „Signal”, Anna-Liisa Rajamart, Nora Särak ja Eva Järv, Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn

2009 - „Game”, Liina Loper ja Marta Stratskas

Workshop'id:

2011 - Graafika-workshop „Trükitud armastusega“, KUMU kunstimuuseum, Tallinn

2010 - „Adobe Illustrator&The art of making money“, juhendaja Andrew Hurle, Eesti Kunstiakadeemia

2009 - „For Love Not Money“, juhendaja Egle Rakauskaite

2009 - „Altar for idols“, juhendaja Jaanika Okk

Publikatsioonid:

2011 - „Sünnipäevapidu: nõrдинud kunstitudengid elasid end plangu peal välja“, Postimees, 03.11.2011

2011 - Toompea lossi kunstisaalis saab näha töid graafikamapist „Kuldaeg“, Riigikogu pressiteataja

2011 - „In graafika“ + PNP = futurism, Siram, ajakiri „Sirp“ nr.2

2009 - Tuntud inimesed annavad kriisile mõnusa litaka!, Toimetas Leemet Prits, Buduaar

Stipendiumid:

2014 - Adamson-Ericu nimeline noore kunstniku stipendium

